

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

1988

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 2

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΤΑΙΡΟΥΣ

Καί τὸ δεύτερο τεύχος τοῦ Ἐνημερωτικοῦ Δελτίου ἐκδίδεται καθυστερημένα· ἡ καθυστέρηση αὐτὴ θὰ ἐξαιρεθῆ, πιστεύεται, μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ τρίτου τεύχους. Οἱ κρίσεις γιὰ τὸ νέο δημιούργημα τῆς Ἐταιρείας εἶναι εὐμενεῖς καὶ ἐλπίζεται ὅτι θὰ βοηθήσει τοὺς ἐταίρους στὴ γνώση τοῦ ἔργου τῆς Ἐταιρείας, παλαιοῦ καὶ νέου.

Τὸ Συμβούλιο ἐπαναλαμβάνει τὴν παράκλησή του γιὰ τὴ συγκέντρωση ὑλικοῦ ποῦ ἀφορᾷ τὴν ἱστορία τῆς Ἐταιρείας καὶ τὴν κατάθεσή του στὸ Ἀρχεῖο τῆς. Σκοπὸς τοῦ Συμβουλίου εἶναι νὰ γίνεταί γνωστὸ τὸ ὑλικὸ αὐτὸ ἀπὸ τίς σελίδες τοῦ Δελτίου.

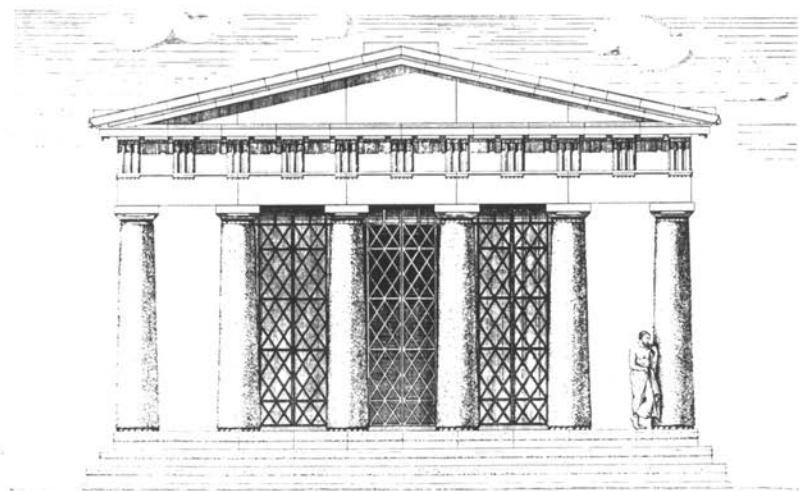
Τὸ Ἐνημερωτικὸ Δελτίο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους μὲ ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως.

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

Τὸ Ἔργον 1987

Τὴν Κυριακὴν 11 Δεκεμβρίου, στὶς 11 π.μ., ἔγινε στὴ μεγάλη αἴθουσα τῶν διαλέξεων τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἡ ἔκθεσις τοῦ ἔργου τῆς κατὰ τὸ 1987 ἀπὸ τὸν Γενικὸν Γραμματέα Βασίλειο Πετράκο. Ὁ λόγος τῆς καθυστέρησης τῆς ἀνακοίνωσης εἶναι γνωστός. Τὸ Συμβούλιο ὅμως ἔκρινε πῶς, ἔστω καὶ καθυστερημένα, ἡ Δημόσια Συνεδρία ἔπρεπε νὰ γίνῃ, γιὰ νὰ τιμηθεῖ ἡ μνήμη τοῦ Γεωργίου Μυλωνᾶ ὁ ὁποῖος εἶχε παρασκευάσει τὸν τόμο τοῦ Ἔργου 1987, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μὴν ὑπάρξῃ διάσπασις τῆς συνέχειας τοῦ ἐτήσιου ἀπολογισμοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς προσφορᾶς τῆς Ἑταιρείας, ποὺ μόνον σὲ περιόδους ἀνωμαλίας δὲν ἔγινε.

Τὴν ἔκθεσις τοῦ ἔργου τῆς Ἑταιρείας παρακολούθησαν οἱ ἑταῖροι, Ἕλληνες καὶ ξένοι ἀρχαιολόγοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων Διευθυντὲς Ξένων Ἀρχαιολογικῶν Σχολῶν, φοιτητές, δημοσιογράφοι καὶ φιλάρχαιοι.

Ἡ βιβλιοθήκη

Στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἐταιρείας, μία ἀπὸ τὶς σημαντικότερες ἀρχαιολογικὲς τῆς Ἀθήνας, δηλαδὴ τῆς Εὐρώπης, ὑπῆρχαν ἀπὸ πολλὰ χρόνια δυσχέρειες στὴν ἐξεύρεση χώρου γιὰ τὴν τοποθέτηση τῶν νέων βιβλίων. Τὸ Συμβούλιο ἀποφάσισε τὴν κατασκευή νέων ραφῶν στὴ μεγάλη αἴθουσά της καὶ τὴ νέα κατάταξη τῶν περιοδικῶν καὶ τῶν βιβλίων μεγάλου σχήματος, ὥστε ἡ χρῆση τους νὰ γίνεи εὐκολότερη. Πρὶν ἀπὸ τὰ νέα ἔργα, ποὺ ὁλοκληρώθηκαν μέσα στὸν Δεκέμβριο, ἔγινε ἐπὶ 15 ἡμέρες λεπτομερῆς ἔλεγχος τῶν βιβλίων, καταγραφή ὅσων ἔχουν χαθεῖ καὶ ἀφαίρεση τῶν διπλῶν ἀντιτύπων καὶ ὅσων δὲν ἀφοροῦν ἄμεσα τὴν ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιολογία, καθὼς καὶ τῶν φθαρμένων καὶ τῶν ἄδետων, τὰ ὁποῖα παραδίδονται σταδιακὰ γιὰ βιβλιοδέτηση.

Κανονισμὸς τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανταίου στὴν Ἀθήνα (98-102 μ.Χ.).

*βιβλίον οὐκ ἔξε
νεχθήσεται ἐπεὶ
ῶμόσαμεν : ἀνυγή
σεται ἀπὸ ὥρας πρώ
της μέχρι ἕκτης*

(φωτ. Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασικῶν Σπουδῶν).

Τὸ πρῶτο τοῦ μέρους ἀποτελεῖ σύμφωνα μὲ ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου, τὴ βάση τῆς λειτουργίας τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἐταιρείας...

Δωρεές

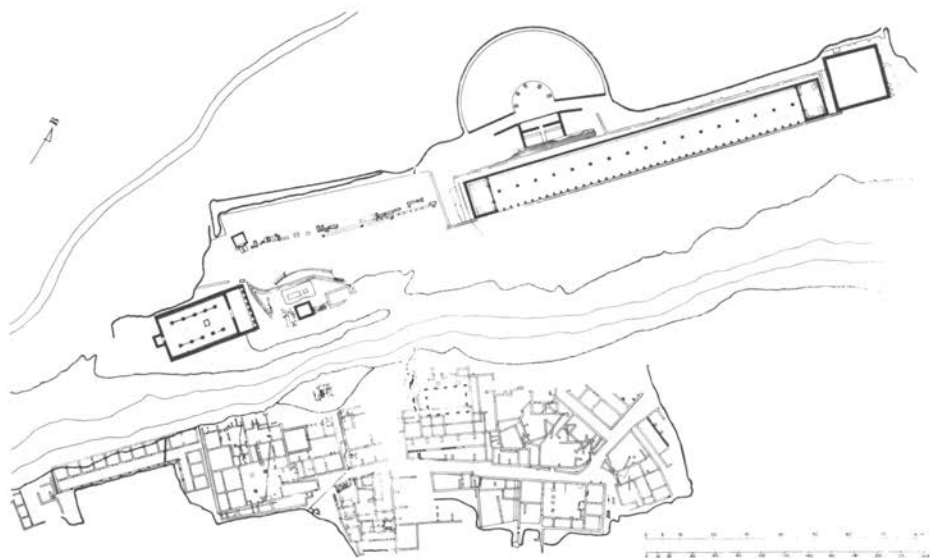
Ἡ ἑταῖρος κυρία Ἐλπίς Μαντζώρου ἔκαμε καὶ νέα δωρεὰ στὴν Ἐταιρεία, στὴ μνήμη τῆς κόρης της ἀρχαιολόγου Ντίτας Μαντζώρου. Τὸ Συμβούλιο ἀποφάσισε νὰ δαπανηθεῖ ἡ δωρεὰ γιὰ τὴ διαρρύθμιση τοῦ διαμερίσματος στὴν ὁδὸ Ἀρνης, δωρεᾶς καὶ αὐτοῦ τῆς κυρίας Μαντζώρου. Τὸ διαμερίσμα θὰ εἶναι ὁ ξενώνας τῆς Ἐταιρείας καὶ θὰ φέρει, σὲ πλάκα ἀναμνηστικὴ, τὸ ὄνομα τῆς Ντίτας Μαντζώρου.

ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟ ΑΜΦΙΑΡΕΙΟ ΤΟΥ ΩΡΩΠΟΥ

Τὸ Ἀμφιάρειο (εἰκ. 1), τὸ μεγαλύτερο στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἱερὸ τοῦ χθόνιου θεοῦ καὶ ἥρωος τοῦ Ἄργους Ἀμφιαράου, βρίσκεται στὸ βορειότερο σημεῖο τῆς Ἀττικῆς, ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ χωρίζεται ἀπὸ τὸν Εὐριπο. Στὸς ἀρχαιολόγους καὶ τοὺς ἐπιγραφικοὺς προσφέρει πλήρη τὴν εἰκόνα ἑνὸς ἀρχαίου ἱεροῦ ποῦ ἦταν συγχρόνως καὶ πολιτικὸ κέντρο. Σ' αὐτὸ βρίσκουμε τὸ ἀρχεῖο μιᾶς ἀρχαίας πόλης, τοῦ Ὠρωποῦ, ποῦ ἀποτελοῦσε ἀνεξάρτητο κράτος, καὶ χαραγμένα σὲ στήλες τὰ ἔγγραφα καὶ τὶς ἀποφάσεις τοῦ κατὰ καιροὺς κατακτητῆ τῆς ποῦ τὸ ἀφοροῦσαν.

Τὸ Ἀμφιάρειο τὸ ἐρεύνησε μὲ δαπάνες τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ὁ Βασίλειος Λεονάρδος (εἰκ. 2), Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων καὶ Διευθυντὴς τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου. Ὁ Λεονάρδος εἶχε σπουδάσει ἰατρικὴ, τὴν ὁποία ὅμως γρήγορα ἐγκατέλειψε καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὴν κλασικὴ φιλολογία καὶ τὴν ἀρχαιολογία· διορίστηκε Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων τὸ 1885, δύο χρόνια μετὰ τὸν Χρῆστο Τσοῦντα. Τὸ Ἀμφιάρειο ὑπῆρξε ἡ πρώτη του ἀνασκαφή, μὲ τὴν ὁποία καὶ ἀσχολήθηκε ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του, ἀπὸ τὶς 18 Ἰουνίου 1884 ὠς τὶς 27 Ἰουνίου τοῦ 1930, ἡμέρα τοῦ θανάτου του.

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸ σχέδιο τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀμφιαράου.

Εικ. 2. Ὁ Βασίλειος Λεονάρδος ξεναγεῖ τοὺς φυσιολάτρεις στὸ Ἄμφιαρειο (11.1.1927).

Ἡ εἴσοδος τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἄμφιαράου ἦταν στὰ ἀρχαῖα χρόνια ἀπὸ τὰ ἀνατολικά, γιατί ἐκεῖ κατέληγε ὁ δρόμος ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὸν Ὀρωπὸ ἢ τὸ ἱερὸ λιμάνι, τὸ Δελφίνιο. Τὰ κτίριά του εἶναι κατασκευασμένα στὶς ὄχθες ἑνὸς χειμάρρου, τῆς Χαράδρας ὅπως τὴν ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι (IG VII 4255), ποὺ διασχίζει ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα πευκοδάση τῆς Ἀττικῆς. Στὴν ἀριστερὴ ὄχθη βρίσκονται τὰ ἐπίσημα οἰκοδομήματα, ἡ στοά, τὸ θέατρο, ὁ ναός, ὁ βωμὸς καὶ στὴ δεξιὰ ἀπλώνεται ἡ κατοικίδια συνοικία. Γιὰ προστασία τοῦ χώρου ποὺ ἀνῆκε στὸν θεὸ ἀπὸ τοὺς καταπατητές, ὑπῆρχαν ὀρόσημα ποὺ ὄριζαν τὴν ἱερὴ ἰδιοκτησία. Ἔνας τέτοιος ὄρος, τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., μᾶς ἔχει σωθεῖ:

[ὄ]ρος· μὴ τοιχοδομῆν ἐντὸς τῶν ὄρων ἰδιώτην (IG VII 422).

Τὸ πρῶτο κτίριο ποὺ θὰ συναντήσουμε δεξιὰ μας, ἂν πλησιάσουμε τὸ Ἱερὸ ἀπὸ τὰ ἀνατολικά, μετὰ τὴν εἴσοδο στὸ ἱερὸ, εἶναι ἓνα τετράγωνο τοῦ 4ου αἰ., ποὺ στὰ χριστιανικὰ χρόνια μεταβλήθηκε σὲ θέρμες. Εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι παρόμοιος ἦταν καὶ ὁ ἀρχικὸς προορισμὸς του. Ἀποτελοῦσε δηλαδὴ λουτρικὴ ἐγκατάσταση, ἓνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ συντέλεσαν στὴν αὐξηση τῆς φήμης τοῦ Ἄμφιαρείου στὴν ἀρχαιότητα, ἀφοῦ καὶ στὴν ποίηση τὰ λουτρὰ ὑποκατέστησαν τὸ ἱερὸ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ἐπίγραμμα τῆς Ἀνθολογίας (XII 129) γιὰ τὸν Ἀργεῖο Φιλοκλῆ, ὁ ὁποῖος γέγραπται καὶ μέχρι λοετρῶν Ἄμφιαράου ὡς καλός.

Εὐθὺς μετὰ βλέπουμε τὴ μεγάλη στοὰ ἢ ὁποῖα ἔχει μῆκος 110 μ. Ἀξιοθαύμαστο μνημεῖο γιὰ τὸ μέγεθός του, κτίσμα τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., δείχνει πόσο συχνάζοταν τὸ ἱερὸ (εἰκ. 1) στὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς του.

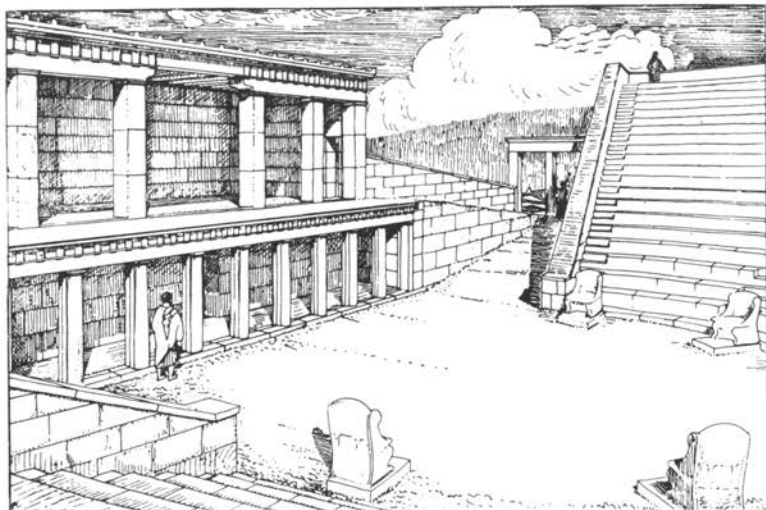

Είχ. 3. Μολυβένιο εισιτήριο του 'Ιεροῦ τοῦ 'Αμφιαράου.

Χρησίμευε αποκλειστικά γιά τή διαμονή τῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ ἱεροῦ καί τῶν ἀσθενῶν. Στό ἐσωτερικό ἦταν ἐφοδιασμένη μέ ἓνα θρανίο σ' ὄλο της τὸ μῆκος, ἐνῶ στὰ ἄκρα της, ἀνατολικό καί δυτικό, ὑπῆρχαν δυὸ δωμάτια, ἐπίσης ἐφοδιασμένα μέ θρανία καί τράπεζες. Σ' αὐτὰ τὰ δωμάτια γινόταν ἡ ἐγκοίμηση ὅσων ζητοῦσαν χρησμό ἀπὸ τὸν 'Αμφιάραιο, οἱ ὅποιοι, μέσα στὸν ὕπνο τους, σὲ ὄνειρο, δέχονταν τὴ συμβουλή τοῦ θεοῦ ἢ ἀκόμη καί τὴ θεραπεία. 'Ακολουθοῦσαν βέβαια οἱ πιστοὶ κάποια διαδικασία πού περιγράφει σύντομα ὁ Πausanias: *θύουσι δὲ καί αὐτῶ [τῶ 'Αμφιαράῳ] καί πᾶσιν ὅσοις ἐστὶν ἐπὶ τῶ βωμῶ τὰ ὀνόματα· προεξεργασμένων δὲ τούτων κριὸν θύσαντες καί τὸ δέρμα ὑποστρωσάμενοι καθεύδουσιν ἀναμένοντες δῆλωσιν ὄνειράτος. Σκηνή ἐγκοίμησης καί θεραπείας εἰκονίζει τὸ πολὺ γνωστὸ ἀνάγλυφο πού ἀφιέρωσε στὸν 'Αμφιάραιο ὁ 'Αρχῖνος ἀπὸ τὸν 'Ωρωπὸ τὸν 4ο αἰ. π.Χ. Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ πού ἀφιερώθηκε τὸ ἀνάγλυφο, στό ἱερὸ κοιμηθῆκε ὁ Εὐξένηππος, γνωστὸς ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ 'Υπερείδου, ὁ ὅποιος εἶδε ὄνειρο καί δέχθηκε τὴ συμβουλή τοῦ θεοῦ, γιά πολιτικὸ ὅμως ζήτημα. Τὸ ὄνειρο θεωρήθηκε ψεύτικο καί λίγο ἔλειψε νὰ βρεθεῖ ὁ Εὐξένηππος στὴ φυλακή. Γιά τὴ σωτηρία του ἀφιέρωσε στό 'Ιερὸ χάλκινο ἄγαλμα τῆς 'Υγίειας, τῆς ὁποίας πιθανὸν ἦταν ἱερέας στὴν 'Αθήνα (SEG XV 291).*

Μὲ τὴ στοά, πού χρησίμευε ὡς ἐγκοιμητήριον, συνδέεται ἡ σπουδαιότερη καί διασημότερη ἐπιγραφή τοῦ 'Αμφιαρείου, ὁ περίφημος ἱερὸς νόμος (IG VII 235). Χαραγμένος στό πρῶτο μισὸ τοῦ 4ου αἰ., μάς παρέχει ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιά τὸ παλαιότερο κοιμητήριον, πού βρισκόταν πιθανῶς στὸν χῶρο τῶν βάρων, καθὼς καί γιά τὴ λειτουργία του.

'Ο χῶρος ἐμπρὸς ἀπὸ τὴ στοά πιστεύεται ὅτι χρησίμευε ὡς στάδιο στοὺς ἀγῶνες πού γίνονταν στό 'Ιερό, τοὺς ὁποίους γνωρίζουμε ἀπὸ ἀρκετοὺς καταλόγους νικητῶν. 'Ο παλαιότερος χρονολογεῖται στὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 338 π.Χ. χρόνια καί ἀναφέρει 'Αμφιάρεια τὰ μεγάλα. 'Αρκετοὶ εἶναι οἱ κατάλογοι τοῦ 1ου αἰ. π.Χ., οἱ ὅποιοι ἀναφέρουν νικητὲς τῶν 'Αμφιαρείων καί 'Ρωμαίων. Σώζεται μάλιστα ἡ στήλη, εὔρημα τῶν τελευταίων χρόνων, ἡ ὁποία ἀναφέρει τοὺς νικητὲς στὰ πρῶτα 'Αμφιαρᾶ καί 'Ρωμαῖ [α].

Εἰκ. 4. Ἀναπαράσταση τοῦ θεάτρου τοῦ Ἀμφιαρείου (E. Fiechter).

Πίσω ἀπὸ τὴ στοᾶ, σακαμμένο μέσα στὸν λόφο, βρίσκεται τὸ διασπασμένο θέατρο τοῦ Ἀμφιαρείου. Μερικῶς ἀναστηλωμένο (εἰκ. 4) χρησιμεύει καὶ σήμερα γιὰ παραστάσεις καὶ μουσικὲς ἐκδηλώσεις. Τὸ οἰκοδόμημα τῆς σκηνῆς, μὲ ἀναστηλωμένη τὴν κιονοστοιχία τοῦ προσκηνίου, ἔφερε δύο μεγαλογράμματες ἐπιγραφές· στὸ ἐπιστύλιο τοῦ προσκηνίου ἢ πρώτη [δεῖνα δεῖνος ἄ]γωνοθετήσας, τὸ προσκηνίον καὶ τοὺς πίν[ακας Ἀμφιαράωι] καὶ στὸ ἐπιστύλιο τῆς σκηνῆς ἢ δεύτερη [δεῖνα δεῖνος ἱερεὺς] γενόμενος, τὴν σκηνὴν καὶ τὰ θυρώμ[ατα Ἀμ]φιαράωι. Οἱ ἐπιγραφές χρονολογοῦνται, τοῦ προσκηνίου μετὰ τὸ 200 π.Χ. καὶ τῆς σκηνῆς γύρω στὸ 150-140 π.Χ. Πασίγνωστο στοιχεῖο τοῦ θεάτρου εἶναι οἱ πέντε μαρμάρيني μὲ φυτικὴ ἀνάγλυφη διακόσμηση θρόνοι, ποὺ βρίσκονται στὴν περιφέρεια τῆς ὀρχήστρας. Καὶ οἱ πέντε χρονολογημένοι στὰ χρόνια τοῦ Σύλλα ἔχουν χαραγμένη ἐμπρὸς τὴν ἴδια ἐπιγραφὴ *Νίκων Νίκωνος ἱερεὺς γενόμενος Ἀμφιαράωι*.

Δυτικὰ τῆς στοᾶς βρίσκεται ἡ σειρὰ τῶν βάθρων ποὺ πλαισίωναν τὸν δρόμο ποὺ ὀδηγοῦσε στὸν ναὸ (εἰκ. 5). Πάνω στὰ εἰκοσιπέντε βάρθρα ποὺ σώθηκαν στὴν ἀρχικὴ τους θέση, βρίσκονται χαραγμένες πλῆθος ἐπιγραφές, γύρω στὶς 150, ἀναθηματικές, χρονολογήσεις, ἐπιγράμματα, ἀγωνιστικοὶ κατάλογοι καὶ προξενικὰ ψηφίσματα.

Πρῶτο βλέπουμε ἓνα βάρθρο μὲ χαραγμένο ἀγωνιστικὸν κατάλογο τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. (IG VII 416). Ἀκολουθοῦν δυὸ βάρθρα (IG VII 259, 434), τῶν ὁποίων τὰ ἀγάλματα ἦταν ἀναθήματα τοῦ γνωστότατου ὠρώπιου Καλλιγιέιτονος, γιοῦ τοῦ Πύθωνος, ἐνῶ πιὸ πέρα τὸ βάρθρο σὲ

Εικ. 5. Ίερό του Ἀμφιαράου: ἔμπρὸς ὁ ναός, στὸ μέσο ἀριστερὰ τὰ βάρθρα τῶν ἀγάλματων, στὸ βάθος ἡ μεγάλη στοά.

σχῆμα Γ προσφέρει χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀναγραφῆς ψηφισμάτων τοῦ Ὁρωποῦ καὶ τοῦ Κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν στὸν ἴδιο χῶρο. Εἶναι μεγάλη ἡ σημασία τῶν ψηφισμάτων τῶν βάρθρων τοῦ Ἀμφιαρείου γιὰ τὴ χρονολόγησι τῶν ἀρχόντων τοῦ Κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν καὶ σημαντικό μέρος ἀπὸ τὰ συμπεράσματα σπουδαίων μελετῶν γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βασίζονται στὰ βάρθρα αὐτά, στὴ θέση τῶν ἐπιγραφῶν πάνω σ' αὐτά, καθὼς καὶ στὴ σχέση τῶν βάρθρων μεταξύ τους.

Τὰ τρία βάρθρα ποὺ ἀκολουθοῦν, πλατύτερα στὴν πρόσοψη, ἔφεραν χάλκινα ἀγάλματα πολιτῶν τοῦ Ὁρωποῦ: τῆς Ἀριστονίκης καὶ τοῦ Πτωίωνος (IG VII 249-250) τὸ πρῶτο, τοῦ ἱερέα τοῦ Ἀμφιαράου Θεοδώρου καὶ τοῦ ὁμώνυμου ἐγγονοῦ του (IG VII 374-375) τὸ δεύτερο καὶ τοῦ ἐπίσης ἱερέα Διοδώρου καὶ τῆς γυναίκας του Φανοστράτης (IG VII 271-272) τὸ τρίτο (εἰκ. 6).

Τὸ βάρθρο ποὺ ἀκολουθεῖ κατασκευάστηκε ἐπὶ ἱερέως Ὁρωποδώρου (IG VII 429), στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 3ου αἰ. Ἡ ἀρχικὴ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή ὅμως ἔχει σβηστῆ καὶ στὴ θέση της χαράχθηκε, γύρω στὰ 50 π.Χ. ἄλλη (IG VII 428), μὲ τὴν ὁποία τιμήθηκε ὁ Ἀπίος Κλαύδιος Ποῦλχερ, ρωμαῖος ὑπατος ποὺ κατασκεύασε τὰ Μικρὰ

Είχ. 6. Όψη του βάθρου των αγαλμάτων του ιερέα του Άμφιαράου Διοδώρου και της γυναίκας του (σχέδιο Μανόλιας Σκουλούδη).

Προπύλαια του Ίερού της Δήμητρας στην Έλευσίνα. Στην έπιγραφή είναι φανερά τὰ ἔγνη ἀπὸ τὸ σβήσιμο τῆς πρώτης ἀνάθεσης. Περιπτώσεις τέτοιας μετεπιγραφῆς ἀγαλμάτων σὲ ρωμαίους ἀξιωματοῦχος θὰ βροῦμε ἀρκετὲς στὰ βάρθρα ποὺ ἀπομένουν ὡς τὸν ναὸ καὶ δείχνουν, μαζὶ μὲ ἄλλα στοιχεῖα ποὺ παρέχει ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἀμφιαρείου, πὼς τὸν 1ο αἰ. π.Χ. ἡ ἀνεξάρτητὴ ἀκόμη πόλη τοῦ Ὠρωποῦ ἦταν τόσο πτωχὴ ὥστε δὲν εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ τιμῆσει μὲ πρωτότυπο ἀγαλμα καὶ βάρθρο τοὺς ἰσχυροὺς ρωμαίους ποὺ ἤθελε νὰ κολακεύσει.

Ἄλλα σημαντικὰ βάρθρα εἶναι: Τῶν ἀγαλμάτων τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου Δ' τοῦ Φιλοπάτορος καὶ τῆς γυναίκας του Ἀρσινόης (IG VII 297). Τοῦ τριζήνιου Διομήδους (IG VII 336), ποὺ στὴ θέση τῆς ἀνάθεσης ἔχει ἓνα ἐνδιαφέρον ἐπίγραμμα: τὸ βάρθρο εἶναι χρησιμοποιοημένο γιὰ δεύτερη φορὰ (IG VII 334), γιὰ νὰ τιμηθεῖ ἓνας ὠρώπιος. Τοῦ Γναίου Καλπουρνίου Πείσωνος (IG VII 268) γνωστοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάμειξή του στὴ συνομοσία τοῦ Κατιλίνα καὶ τέλος τὸ βάρθρο τοῦ ἀγάλματος τοῦ Βρούτου (IG VII 383), τοῦ δολοφόνου τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος.

Ἀκολουθοῦν ἀκόμη τὰ βάρθρα τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Διογένους Ἀσκληπιάδου ἀπὸ τὴν Ἀλικαρνασσὸ (IG VII 431), φίλου τοῦ ποιητῆ Καλλιμάχου, τοῦ Γαίου Σκριβωνίου Κουρίωνος (IG VII 331), συνεργάτη τοῦ Σύλλα στὸν πόλεμο ἐναντίον τοῦ Μιθριδάτη, τοῦ Μάρκου Ἀγρίππα (IG VII 349), ποὺ τιμήθηκε μὲ μετεπιγραφὴ μετὰ τὸ 27 π.Χ., τῆς Ἀδείας, συζύγου τοῦ Αὐτολύκου, ἀδελφοῦ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Θράκης Λυσιμάχου (IG VII 279), ἀφιέρωμα τοῦ ἴδιου τοῦ Λυσιμάχου

καὶ τὸ βᾶθρο τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ποπλίου Σερβιλίου Ἰσαυρικοῦ, ἐγγονοῦ τοῦ Μετέλλου. Ἡ ἀνάθεση (IG VII 244) μνημονεύει τὸν Ἰσαυρικό ὡς ὕπατο, ἄρα χαράχθηκε μετὰ τὸ 79 π.Χ.

Τελευταῖο εἶναι τὸ βᾶθρο τοῦ ἀγάλματος τοῦ Σύλλα, ὁ ὁποῖος τιμήθηκε καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν μέθοδο τῆς μετεπιγραφῆς (IG VII 264). Οἱ ὠρώπιοι εἶχαν κάθε λόγο νὰ τιμήσουν τὸν ρωμαῖο δικτάτορα, γιατί αὐτός, μετὰ ἀπόφασή του, τοὺς εἶχε παραχωρήσει τὸ 86 π.Χ., τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας λιμένων τε τῶν Ὀρωπίων τὰς προσόδους ἀπάσας εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας, ἅς Ὀρώπιοι συντελοῦσιν θεῶ Ἀμφιαράω, ὁμοίως δὲ καὶ ἅς ἂν μετὰ ταῦτα ὑπὲρ τῆς νίκης καὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων συντελέσουσιν. Ἡ ὑπόθεση ὅμως τῆς παραχώρησης τῶν φόρων τῆς Ὀρωπίας στὸν Ἀμφιάρω εἶχε προκαλέσει θόρυβο στὴν ἀρχαιότητα καὶ ὀλόκληρο τὸ ἱστορικό της τὸ βλέπουμε στὴ γνωστὴ ἐπιγραφὴ ποὺ σώζεται στὸ μουσεῖο τοῦ ἱεροῦ, ἢ ὁποῖα περιέχει σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση τὸ σχετικὸ *senatus consultum* (IG VII 413).

Ὁ ναός, ἔξω ἀπὸ τὸν ὁποῖο εἶδαμε τὸ βᾶθρο τοῦ ἀγάλματος τοῦ Σύλλα, χτίστηκε τὸν 4ο αἰ. π.Χ. καὶ εἶχε ἔξι δωρικὲς κολόνες στὴν πρόσοψη ἀνάμεσα σὲ δύο δωρικοὺς ἡμικίονες, στοὺς ὁποίους κατέληγαν οἱ πλευρικοὶ τοῖχοι. Ἐδινε ἔτσι τὴν ἐντύπωση ὅτι ἦταν ὀκτάστυλος. Τὸ νότιο μισὸ τοῦ ναοῦ παρασύρθηκε στὰ ὕστατα χρόνια τῆς ἀρχαιότητος ἀπὸ τὸ ποτάμι, σώθηκαν ὅμως εὐτυχῶς ἀρκετὰ μέλη ἀπὸ τὸν θριγκό του, ποὺ δείχνουν τὴν καλὴ κατασκευὴ του. Φτιαγμένος ἀπὸ ὠραῖο εὐκολοδούλευτο παρόλιθο εἶχε στὶς ἐξωτερικὲς ἐπιφάνειες λεπτὸ κονίμα, χρωματισμένο σὲ πολλὰ σημεῖα καὶ στολισμένο μετὰ κοσμήματα, μαιάνδρους, ἀνθέμια. Ἀπὸ τὸν Πausanias γνωρίζουμε ὅτι στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε ἄγαλμα τοῦ Ἀμφιαράου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο τίποτε δὲν σώθηκε. Ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἱεροῦ ξέρουμε ἐπίσης πὼς ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ ὑπῆρχε τράπεζα, ὅπου ὁ ἱερέας ἀκουμποῦσε τὴ χρυσὴ φιάλη, μετὰ τὴν ὁποῖα ἔκανε τὶς σπονδές, καθὼς καὶ ἄλλα πολὺτιμα σκεύη τῆς λατρείας. Μετὰ ἐνάργεια περιγράφεται σὲ κάποια ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀμφιαρείου ποὺ βρίσκεται τῶρα στὸ Λονδίνο (IG VII 303) πὼς συμβαίνει τινὰ τῶν ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ Ἀμφιαράου ἀργυρωμάτων ἀρκεῖα γεγονέναι, τινὰ δὲ ἐπισκευῆς χρεῖαν ἔχειν, εἶναι δὲ καὶ τῶν πρὸς τοῖς τοίχοις ἀνακειμένων πεπτωκότα τινὰ, νόμισμά τε ἐπίσημον χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν καὶ ἕτερα ἄσημα ἃ ἐμ παραδοσίμοις ἔχουσιν οἱ ἱεράρχαι, πεπονθέναι δὲ καὶ τὴν φιάλην τὴν χρυσοῦν τὴν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἢ σπονδοποιεῖται ὁ ἱερεὺς καὶ εἶναι ἀρκεῖαν. Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ φανταστεῖ κανεὶς τὴν μορφήν τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ ἂν ἔχει ὑπόψιν τοῦ ἐκκλησιῆς-προσκυνημάτων, ἀκόμη καὶ στὴν Ἀθήνα, γεμάτες μετὰ πολὺ-

τιμα άφιερώματα, κυρίως άσημένα, όμοιώματα ανθρώπων ή ανθρώπων μελών, τά τυπία, μικροσκοπικά σκεύη ή ζωα.

Ανατολικά του ναού βρίσκεται ο βωμός του Ίεροϋ, γνωστός κι αυτός από την περιγραφή του Πausανία και από τις έπιγραφές. Ήταν άφιερωμένος σε πολλές θεότητες και χωρισμένος σε πέντε μέρη που δηλώνονταν με ένσωματωμένες στον βωμό μαρμάρινες στήλες, πάνω στις όποιες ήταν χαραγμένα τά όνόματα των θεών στους όποιους θυσιάζαν. Δύο τέτοιες στήλες μάς σώθηκαν. Ή μιá έχει χαραγμένο 'Αμφιαράο 'Αμφιλόχο (IG VII 421) και ή άλλη 'Ιστίης. Και οι δυό έπιβεβαιώνουν για μιá ακόμη φορά την ακρίβεια τής διήγησης του Πausανία.

Στή θεμελίωση του βωμού θα ιδούμε δύο μικρότερους και παλαιότερους βωμούς, ένω έμπρός και βόρεια του βωμού σώζεται ένα μέρος από τό περίφημο θέατρον τό κατά τον βωμόν, όπως τό χαρακτηρίζει κάποιον άττικό ψήφισμα τής περιόδου 338-322 π.Χ. (IG VII 4255).

Πολύ κοντά στον βωμό, νοτιότερα, βρίσκεται ή ιερή πηγή, από την όποία, ανάμεσα από βαθύσκια πλατάνια, έξακολουθεί να αναβλύζει νερό, όπως τον 5ο αί. π.Χ. όταν ιδρύθηκε τό Ίερό. Με την ιερή πηγή και την κρήνη που πρέπει να βρισκόταν πλάι τής συνδέεται τό περίφημο ψήφισμα του 333/32 π.Χ. (IG VII 3499· IG II² 338), με τό όποιο τιμήθηκε ό έπιμελητής κρηών Πυθέας Σωσιδήμου 'Αλωπεκίθεν, ό όποιος τήν έν 'Αμφιαράου κρήνην κατεσκεύακεν και τής του ύδατος άγωγής και των ύπονόμων έπιμεμέληται.

Πλάι στην ιερή πηγή βρίσκονταν τά λουτρά, κατασκευασμένα τον 4ο αιώνα. Ένα άττικό ψήφισμα τής περιόδου 338-322 π.Χ. αναφέρεται στο θέμα τής έπισκευής των λουτρών και τής κρήνης και μάς προσφέρει ένδιαφέρουσες τεχνικές λεπτομέρειες για τή μορφή και την κατασκευή τους (AE 1923, 36 άρ. 123).

Τό ιερό του 'Αμφιαράου εκτείνεται και στη δεξιά όχθη τής Χαράδρας όπου υπήρχε ή κατοικίδια συνοικία, γραφεία, καταστήματα, ξενοδοχεία. Γι' αυτά όμως θα γίνει λόγος σε άλλο σημείωμα.

B.X.Π.

ΑΚΡΩΤΗΡΙ ΘΗΡΑΣ

Τὸ Ἀκρωτήρι τῆς Θήρας ὡς θέση ἀρχαιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος ἐπισημάνθηκε τὸ 1870 ἀπὸ τὸν γάλλο ἠφαιστειολόγο Fouqué, μὲ προτροπὴ τοῦ ὁποίου ἔγιναν καὶ οἱ πρῶτες δοκιμαστικὲς τομὲς ἀπὸ τοὺς Mamet καὶ Gorceix τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς. Στὴ θέση Ποταμὸς τῆς ἴδιας περιοχῆς ἔσκαψε ἀργότερα μικρὴ ὁμάδα ὑπὸ τὸν Zahn τῆς ἀποστολῆς τοῦ Hiller von Gaertringen, ποὺ ἀνέσκαπτε τὴν πόλη τῆς ἀρχαίας Θήρας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δημοσίευση τῆς κεραμεικῆς τῶν γαλλικῶν τομῶν ἀπὸ τὸν Renaudin (BCH 46, 1922), ἡ Θήρα λησμονήθηκε ἀπὸ τὸν ἐπιστημονικὸ κόσμον καὶ τὰ ἔχνη τῶν ἀνασκαφῶν ποὺ εἶχαν γίνεи ἐξαφανίστηκαν ἐξ αἰτίας τῶν καλλιεργειῶν καὶ τῆς διάβρωσης. Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν προϊστορικὴ Θήρα τὸ ἀναζωπύρωσε ὁ ἀείμνηστος καθηγητῆς Σπ. Μαρινᾶτος μὲ τὴν προσπάθειά του νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴ θεωρία του (Antiquity 1939) ὅτι τὸ τέλος τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ ὀφειλόταν στὴν ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου τῆς Θήρας γύρω στὰ 1500 π.Χ. Μὲ τὶς συχνὲς περιοδεῖς του στὸ νησί ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 ὁ Μαρινᾶτος ἐντόπισε σημαντικὸ ἀριθμὸ θέσεων, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔκρινε ὡς πιὸ σημαντικὴ τὴ θέση στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀκρωτηρίου. Ἔτσι, τὸ 1967, ὅταν ἔκρινε ὅτι εἶχαν δημιουργηθεῖ οἱ προϋποθέσεις, ἄρχισε τὴν ἀνασκαφὴ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ Μαρινᾶτου ἀποδείχθηκαν σωστοὶ ὡς πρὸς τὴ θέση ποὺ διάλεξε γιὰ ἀνασκαφὴ. Μιὰ μεγάλη καὶ σπουδαία προϊστορικὴ πόλη κρυβόταν θαμμένη κάτω ἀπὸ τὰ παχιὰ στρώματα τῆς ἠφαιστειακῆς σποδοῦ. Τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου του (1.10.1974) ὁ Μαρινᾶτος εἶχε κιόλας ἀποκαλύψει ἓνα σημαντικὸ τμῆμα τῆς πόλης καὶ εἶχε δημιουργήσῃ ἀξιόλογη ὑποδομὴ (ἐργαστήρια, ἀποθήκες, ξενῶνες) γιὰ τὴ συνέχιση τοῦ ἔργου. Μετὰ τὸν θάνατό του ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀνέθεσε τὴ συνέχιση τῆς ἀνασκαφῆς στὸν Χρῆστο Ντούμα.

Ἡ ὑπερικοσμάχρονη ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα στὸ Ἀκρωτήρι τῆς Θήρας ἔχει ἀποκαλύψει ἓνα ἐλάχιστο τμῆμα (περίπου δέκα στρέμματα) ἀπὸ τὴ μεγάλη προϊστορικὴ πόλη καὶ ἔχει ἐντοπίσει σ' αὐτὸ πάνω ἀπὸ τριάντα πολυώροφα κτίρια. Ἀπὸ τὰ κτίρια αὐτὰ μόνο δύο (Δυτικὴ Οἰκία καὶ Ξεστὴ 3) ἔχουν σχεδὸν πλήρως ἐρευνηθεῖ, ἐνῶ ἄλλων τεσσάρων (Κτίρια Α, Β, Γ, Δ) μικρὸ τμῆμα ἔχει ἀποκαλυφθεῖ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μαρινᾶτου ἀκόμη. Σ' ἓνα ἀκόμη κτίριο, τὴν Οἰκία Γυναικῶν, ποὺ κι αὐτοῦ ἡ ἀνασκαφὴ εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τὸν Μαρινᾶτο, οἱ ἐργασίαις ἐπαναλήφθηκαν πρόσφατα καὶ συνεχίζονται.

Εἰκ. 1. ΝΔ γωνία Κτιρίου Δ (δωμ. Δ 15).

Παρά τὸν μικρὸ ἀριθμὸ τῶν κτιρίων ποὺ ἔχουν ὡς τώρα ἐρευνηθεῖ τὸ πλῆθος τῶν πληροφοριῶν γιὰ τὴν προϊστορικὴ κοινωνία τοῦ Αἰγαίου καὶ γιὰ τὸ περιβάλλον κατὰ τὴ Μέση Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ εἶναι τεράστιο. Μέσα ἀπὸ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα (εἰκ. 1-3), ἀπὸ τὴ ζωγραφικὴ ποὺ κοσμοῦσε τὰ κτίρια (εἰκ. 4), ἀπὸ τὶς χιλιάδες ἀγγεῖα (εἰκ. 5) καὶ ἄλλα κινητὰ εὐρήματα ἀναδύεται σταδιακὰ ἡ εἰκόνα μιᾶς ἀστικῆς κοινωνίας ναυτικῶν-ἐμπόρων ποὺ εἶχε φτάσει σὲ ἀρκετὰ ὑψηλὸ βιοτικὸ καὶ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο. Τὰ εἰκονιστικὰ θέματα τῶν τοιχογραφιῶν καὶ τῆς κεραμεικῆς, τὰ λείψανα ὀστῶν, καρπῶν καὶ ἄλλων ὀργανικῶν καὶ ἀνόργανων ὑλῶν παρέχουν πολὺτιμες πληροφορίες γιὰ τὶς καθημερινὲς ἀσχολίες, τὸ διαιτολόγιο, τὴν ἐνδυμασία καὶ τὴν κόμμιση, τὶς καλλιεργητικὲς καὶ ἄλλες συνήθειες τῶν προϊστορικῶν θηραίων, ἐνῶ παράλληλα πλουτίζουν τὶς γνώσεις μας γιὰ τὸ κλίμα, τὴ χλωρίδα, τὴν πανίδα, τὸ περιβάλλον γενικότερα στὴν περιοχὴ αὐτὴ τοῦ Αἰγαίου.

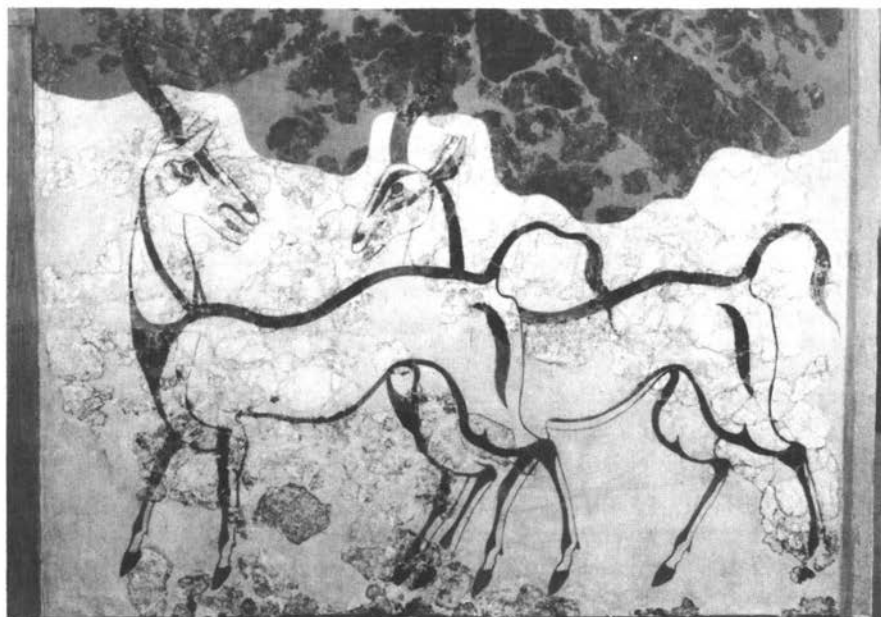
Οἱ πρόσφατες στρωματογραφικὲς ἐρευνες καὶ ἡ συστηματικὴ μελέτη τῶν εὐρημάτων ἀπέδειξαν ὅτι τὸ Ἄκρωτῆρι κατοικήθηκε ἀπὸ τὴν τέταρτη χιλιετία π.Χ. (Ἰσπερη Νεολιθικὴ) συνεχῶς ὡς τὴν ἡμέρα ποὺ ἡ ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου τὸ ἔθαψε κάτω ἀπὸ τὸ σάβανο τῆς τέφρας γύρω στὰ 1500 π.Χ.

Είχ. 2. Κελλάρι στο Κτίριο Β (υπόγειο δωμ. Β1).

Είχ. 3. Αποτύπωμα θυροφύλλου στην ανατολική είσοδο του Κτιρίου Δ.

Εικ. 4. Τοιχογραφία τῶν ἀντιλοπῶν ἀπὸ τὸ Κτίριο Β (δομ. Β1).

Εικ. 5. Πρόχους με παράσταση κριθαριῶν καὶ ψυχανθῶν (φάβας;).

Ἡ διατήρηση τῶν κτιρίων σὲ πολλοὺς ὀρόφους ἀλλὰ καὶ ἡ παντελῆς ἔλλειψη συνοχῆς στὰ οἰκοδομικὰ ὑλικά (ξύλα καὶ ἄχυρα ἔχουν ἐντελῶς ἀποσυντεθεῖ) δημιουργεῖ τεράστια προβλήματα συντήρησης.

Ἐπίσης τὸ μέγα πλῆθος καὶ ἡ ποικιλία τῶν εὐρημάτων (τοιχογραφίες, ἀγγεῖα, μετάλλινα, ὀργανικὲς ὕλες κλπ.) ἀπαιτοῦν χρόνο καὶ μεγάλο ἀριθμὸ εἰδικῶν γιὰ τὴ συντήρησή τους. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ καταγραφή, σχεδίαση, φωτογράφηση καὶ μελέτη τῶν εὐρημάτων ἢ ἀνασκαφὴ διεξάγεται κάθε δεῦτερο χρόνο. Ἐπιτελεῖο ἀπὸ ὑπὲρ τοὺς εἴκοσι ἀρχαιολόγους ἐπεξεργάζονται τὰ εὐρήματα αὐτὰ γιὰ τὴν τελικὴ δημοσίευσή τους, ἡ ὁποία προβλέπεται νὰ γίνῃ σὲ σειρὰ τόμων κατὰ κτίρια. Γιὰ κάθε κτίριο καὶ τὸ περιεχόμενό του θὰ ἀφιερώνεται εἰδικὸς τόμος, ὁ ὁποῖος ἀνάλογα μὲ τὸ πλῆθος τῶν εὐρημάτων μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ περισσότερα τοῦ ἐνὸς τεύχη. Ἦδη ἔχει συγκεντρωθεῖ ἡ ὕλη γιὰ τὸ τεῦχος ποὺ θὰ περιλαμβάνει τὰ μικροαντικείμενα, τὰ λίθινα ἐργαλεῖα καὶ σκευή, τὰ μετάλλινα ἀντικείμενα, τὰ ὑφαντικὰ βάρη, τὸ ὀστεολογικὸ καὶ τὸ μαλακολογικὸ ὕλικὸ καθὼς καὶ τὸ ἀρχαιοβοτανολογικὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Οἰκία. Ἄλλα τεύχη θὰ ἀφιερωθοῦν στὴν ἀνασκαφὴ καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ κτιρίου, στὶς τοιχογραφίες, στὴν κεραμεικὴ. Παράλληλα μὲ τὴν πλήρη δημοσίευση τῶν εὐρημάτων κατὰ κτίρια ἐτοιμάζονται καὶ συνθετικὲς ἐργασίες, οἱ ὁποῖες θὰ πρέπει νὰ δημοσιεύονται ὡς αὐτοτελὲς σειρὰ μονογραφιῶν. Ἦδη τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς Ἑταιρείας ἐνέκρινε τὴ δημοσίευση τῆς μονογραφίας τῆς ἀρχιτέκτονος τῆς ἀνασκαφῆς Κ. Παλυβοῦ μὲ τίτλο: «Ἀκρωτήρι Θήρας. Οἰκοδομικὴ τέχνη καὶ μορφολογικὰ στοιχεῖα στὴν ὑστεροκυκλαδικὴ ἀρχιτεκτονικὴ». Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἀκρωτηρίου ἔχει προκαλέσει καὶ διατηρεῖ ζωηρὸ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς παγκόσμιας ἐπιστημονικῆς κοινότητας ἀλλὰ καὶ τοῦ κοινοῦ γενικότερα. Αὐτὸ καταδεικνύουν α) τὰ διεθνῆ συνέδρια καὶ ἐπιστημονικὲς συναντήσεις ἀφιερωμένες ἀποκλειστικὰ στὴ μελέτη τῆς προϊστορικῆς Θήρας, β) οἱ ἑκατοντάδες τίτλοι βιβλίων καὶ ἄρθρων ποὺ συνθέτουν τὴν ἐπιστημονικὴ βιβλιογραφία περὶ Θήρας, γ) οἱ ἑκατοντάδες χιλιάδες τῶν ἐπισκεπτῶν ποὺ κάθε χρόνο ἐπισκέπτονται τὴν ἀνασκαφὴ ἀπὸ ὅλο τὸν κόσμον καὶ τέλος ἡ διεθνὴς προβολὴ τῆς ἀνασκαφῆς μὲ τὰ τηλεοπτικὰ μέσα ξένων χωρῶν, ὅπως ἡ Ἰαπωνία, ἡ Μ. Βρετανία, οἱ ΗΠΑ, ἡ Γαλλία, ἡ Γερμανία, ἡ Ρουμανία κ.ἄ.

Ἴσως σὲ προσεχῆ σημειώματα θὰ ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ δώσουμε περισσότερες πληροφορίες γιὰ ἐπὶ μέρους θέματα τῆς ἀνασκαφῆς καθὼς καὶ βιβλιογραφικὲς πληροφορίες. Ἐπὶ τοῦ παρόντος περιορίζομαστε νὰ παραπέμψουμε στὴ δημοσίευση τῶν ἐτήσιων ἐκθέσεων τοῦ Σπ. Μαρινάτου στὴ σειρὰ Θήρα I (1967)-VII (1973), στὸ Ἔργον καὶ τὰ Πρακτικὰ τῆς Α.Ε. (1975 κέ.).

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Ίωάννης Κ. Παπαδημητρίου
25 χρόνια από τὸν θάνατό του (1963-1988)

Ίωάννης Κ. Παπαδημητρίου (φωτ. 19.6.1957)

Γιὰ τοὺς φίλους καὶ συνεργάτες τοῦ Ίωάννη Παπαδημητρίου φαίνεται ἀπίστευτο ὅτι ἔχει κιόλας περάσει ἓνα τέταρτο τοῦ αἰῶνα ἀπὸ τὸν θάνατό του. Ἀκόμη πιὸ ἀπίστευτο εἶναι πὼς λίγοι εἶναι τώρα οἱ ἀρχαιολόγοι ποὺ τὸν εἶχαν γνωρίσει, ἀφοῦ οἱ σημερινοὶ ὄριμοι ἀρχαιολόγοι ἦταν κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ θανάτου του ἔφηβοι τὸ πολὺ. Τοῦτο σημαίνει πὼς δὲν γνώρισαν τὸ ἔργο του, ποὺ σήμερα, γιὰ νὰ τὸ διακρίνει κανεὶς, πρέπει νὰ ἔχει ἄμεση γνώση τῶν πραγμάτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα.

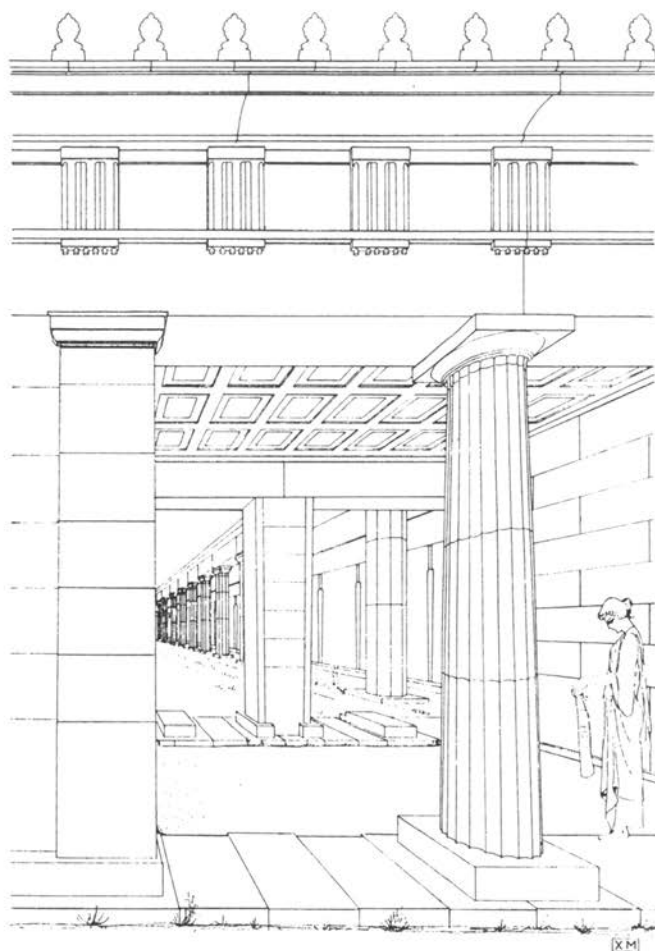
Ὁ Ίωάννης Παπαδημητρίου ὑπῆρξε ἡ σημαντικότερη μορφή, μαζὶ μὲ τὸν Παναγιώτη Καββαδία, ἀπὸ ὅσους διηύθυναν τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Παρὰ τὸ ὅτι ἡ θητεία του στὴν ἡγεσία τῆς Ὑπηρεσίας ὑπῆρξε σύντομη (1958-1963), ἡ σημασία της εἶναι ἀντίστροφα ἀνάλογη πρὸς τὴ διάρκειά της.

Γεννήθηκε στὴ Σκύρο τὸ 1904 καὶ σπούδασε στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀθήνας. Τὸ 1926 διορίστηκε ὡς φιλόλογος τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου στὸ Μουζάκι, θέση ἀπὸ τὴν ὁποία παραιτήθηκε τὸν ἐπόμενο χρόνο, γιὰ νὰ διοριστεῖ βοηθὸς τοῦ Φιλολογικοῦ Σπουδαστηρίου στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας. Καὶ τὴ θέση αὐτὴ ἐγκατέλειψε μετὰ τὴν ἐπιτυχία του στὸν διαγωνισμὸ Ἐπιμελητῶν Ἀρχαιοτήτων τὸ φθινόπωρο τοῦ 1929 καὶ στὶς 20 Νοεμβρίου 1929 τοποθετήθηκε ὡς Ἐπιμελητὴς τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου. Τὸν ἐπόμενο

χρόνο μετατέθηκε (12 'Ιουλίου) στη Θήβα και τὸ 1931 (12 Μαρτίου) στὴν Κέρκυρα, ὅπου ἔμεινε ὡς τὶς 29 Μαρτίου 1947, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία μετατέθηκε στὸ Ναύπλιο ὡς Ἐφορος τῆς Δ' Ἀρχαιολογικῆς Περιφέρειας. Τὸν ἐπόμενον χρόνο (16 'Ιουλίου) μετατέθηκε στὴν Ἀθήνα ὡς Ἐφορος τῆς Β' Ἀρχαιολογικῆς Περιφέρειας (Ἀττικῆς). Στις 21 Αὐγούστου 1958 ἔγινε Διευθυντὴς Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, στὶς 3 Νοεμβρίου 1960 τοποθετήθηκε ὡς Προϊστάμενος τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας Κυβερνήσεως καὶ στὶς 14 Σεπτεμβρίου 1961 ἔγινε Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων. Πέθανε στὶς 11 τῆ νύχτα τῆς 11 Ἀπριλίου 1963 ἀπὸ καρδιακὸ ἔμφραγμα.

Ἡ σύντομη παράθεση τῶν ὑπηρεσιακῶν μεταβολῶν τῆς ζωῆς τοῦ Παπαδημητρίου δὲν ἀποκαλύπτει τὴ δράση καὶ τὴν ἀνήσυχη προσωπικότητά του. Ὁ Παπαδημητρίου χαρακτηρίστηκε ὡς τυχερός, χαρακτηρισμὸς ποὺ ἔχει τυπωθεῖ μάλιστα, γιὰ νὰ ἐξηγηθοῦν ἀπλοϊκὰ οἱ μεγάλες ἀνακαλύψεις του, κυρίως τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Βραυρῶνος. Ἡ ἐπιτυχία καὶ τῶν δύο ὀφείλεται στὴν ἄκαμπτη ἐπιμονή του γιὰ τὴν ολοκλήρωση ἐκείνου ποὺ εἶχε στὸ νοῦ του. Ὁ συντάκτης τοῦ σημειώματος τούτου εἶχε τὴν τύχη νὰ συνεργάζεται στενὰ μὲ τὸν Παπαδημητρίου ἀπὸ τὸ 1956 ὡς τὸ 1963 καὶ γνωρίζει, γιὰ τὴ Βραυρῶνα τουλάχιστον, τὶς ἀντιξοότητες ποὺ συναντοῦσε καὶ τὴν ἐπιμονή του νὰ προχωρεῖ ὅταν οἱ συνθήκες δὲν ἦταν εὐνοϊκές. Γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Βραυρῶνος δὲν εἶναι ὑπερβολὴ ἂν εἰπωθεῖ πὼς ὁ Παπαδημητρίου θυσιάσε τὴ ζωὴ του. Διευθυντὴς Ἀρχαιοτήτων στὴν ἀρχή, Γενικὸς Διευθυντὴς κατόπιν, μὲ τὴν εὐθύνη μιᾶς Ὑπηρεσίας ποὺ βρισκόταν, τότε, στὸ κέντρο τοῦ κυβερνητικοῦ ἐνδιαφέροντος, ξόδευε τὶς ὥρες τῆς ἀνάπαυσής του γιὰ νὰ εἶναι καθημερινὰ στὴν ἀνασκαφὴ καὶ νὰ ἐπιβλέπει τὴν πρόοδο τῶν ἐργασιῶν. Αὐτὴ ἢ χωρὶς ὄριο σπατάλη τῶν δυνάμεών του γιὰ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὸν τόπο, τὸν ἔφερε στὸν θάνατο.

Ὁ Παπαδημητρίου ἔκαμε ἀρκετὲς ἀνασκαφές. Στὴ Θήβα μὲ τὸν Ἀντώνιο Κεραμόπουλλο (ΠΑΕ 1930, 10-11, 69-74), στὴν Κέρκυρα (ΠΑΕ 1936, 21-23, 94-110· 1939, 85-99), στὴ Νικόπολη (ΠΑΕ 1940, 28-31), στὶς Μυκῆνες (ΠΑΕ 1950 ἕως 1958), στὴν Ἐπίδαυρο (ΠΑΕ 1945/48 ἕως 1951), στὴν Ἀλυκὴ (Γλυφάδα) τῆς Ἀττικῆς (ΠΑΕ 1954 ἕως 1957), στὸν Μαραθῶνα, στὸ σπήλαιο τοῦ Πανὸς (ΠΑΕ 1958, 14). Ἡ περισσότερο μακρόχρονη ἀνασκαφὴ του ἦταν τῆς Βραυρῶνος (ΠΑΕ 1945/48 ἕως 1962), ἡ ὁποία καὶ πλούτισε τὴν ἐλληνικὴ ἀρχαιολογία μὲ ἓνα μεγάλο ἀττικὸ ἱερὸ καὶ ἓνα ἔξοχο μουσεῖο. Μία ἄλλη του ἀνασκαφὴ, ποὺ πραγματικὰ προκλήθηκε ἀπὸ τὴν τύχη,

Ἀναπαράσταση τῆς στοᾶς τῆς Βραυρωῶνος (Χ. Μπούρας)

εἶναι ἐκεῖνη τοῦ Πειραιῶς, ἡ ὁποία μάλιστα προκάλεσε καὶ μεγάλο θόρυβο μὲ τὴν εὑρεση τῶν θαυμάσιων τεσσάρων χάλκινων ἀγαλμάτων ποὺ κοσμοῦν σήμερα τὸ μουσεῖο Πειραιῶς καὶ τῶν ἄλλων γλυπτῶν (Τὸ Ἔργον 1959, 161-169).

Ὁ Παπαδημητρίου ἔφυγε πολὺ νωρὶς καὶ δὲν πρόλαβε νὰ ὀλοκληρώσει ὅσα ὄνειρευόταν. Στὰ λίγα χρόνια ποὺ εἶχε διατελέσει προϊστάμενος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους, μπόρεσε νὰ δώσει πνοὴ στὰ ὄνειρα τῶν μελῶν τῆς καὶ νὰ τὴν φέροι σὲ ἀκμὴ ἀξεπέραστη. Ἐξετάζοντας τὸ ἔργο τοῦ Παπαδημητρίου ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς σημασίας ποὺ εἶχε γιὰ τὸν τόπο, ἀβίαστο βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ

συμβολή του στην ανάγνωση της 'Υπηρεσίας ξεπερνάει κάθε επίτευγμά του επιστημονικό. Όσο και αν αυτά που ακολουθήσαν τον θάνατό του, οί πολιτικές μεταβολές, παραμόρφωσαν και κατάστρεψαν τὸ ἔργο του, ἀναμφισβήτητο εἶναι πῶς πρόλαβε, μετὰ τὴ βοήθεια τῶν νέων Ἐπιμελητῶν καὶ τῶν Ἐφόρων, νὰ βάλει νέα θεμέλια στὴν Ἑταιρεία, ἢ ὅποια πορευόταν ὡς τότε μετὰ τὴς ιδέες τῆς ἐποχῆς τοῦ Καββαδία.

Ὁ Παπαδημητρίου ἔγινε διδάκτωρ τὸ 1946 μετὰ τὴ διατριβή του «Αἱ λευκαὶ λήκυθοι τοῦ ζωγράφου τοῦ Χάρωνος» καὶ εἶχε δημοσιεύσει πολλὰς μελέτες. Πλήρης πίνακας τῶν ἔργων του θὰ δοθεῖ στὸν τόμο πού θὰ τοῦ ἀφιερῶσει ἡ Ἑταιρεία.

B.X.Π.

Εἰδήσεις γιὰ τὸν Στέφανο Α. Κουμανούδη

Τὰ τελευταῖα χρόνια παρατηρεῖται ζωηρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ μελέτη τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Στέφανου Α. Κουμανούδη, τέταρτου Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας (1859-1894). Σ' αὐτὸ συνέτεινε ἡ κτήση, ἀπὸ τὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη, χειρογράφων του, τὰ ὅποια χωρὶς νὰ προσφέρουν, ὅπως φαίνεται, νέα ἔργα του, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιό του, τοῦ ὁποῦ καὶ ἐπικεῖται ἡ δημοσίευση, φανερώνουν ἐναργέστερα τὴς ἀπόψεις του γιὰ τὰ θέματα τῆς ἐποχῆς του καὶ γιὰ τὰ προβλήματα πού τὸν ἀπασχολοῦσαν. Ἀπὸ ὅλα τὰ δημοσιεύματα λείπει πάντοτε ἡ ἐξέταση τοῦ σπουδαιότερου μέρους τῆς ὅλης δράσης τοῦ Κουμανούδη ἢ ἀρχαιολογικὴ του δράση, στὴν ὁποία εἶχε ἀφιερῶσει τὴ ζωὴ του. Ὅλα τὰ ἄλλα, ὅπως παρατηρήθηκε, λεξικά, σημειώσεις, ἦταν πάρεργα, χωρὶς βέβαια αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ἡ σημασία τους δὲν εἶναι μεγάλη γιὰ μᾶς. Ἐκεῖνος ὅμως ὡς κύριο πάντοτε ἔργο του θεωροῦσε τὴν ἀποκάλυψη, τὴν προστασία καὶ τὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων μνημείων.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ δράση τοῦ Κουμανούδη περιέχεται στὶς μελέτες καὶ τὰ δημοσιεύματά του, στὶς ἐτήσιες ἐκθέσεις του στὴ Συνέλευση τῶν ἐταίρων, στὰ ἡμερολόγια τῶν ἀνασκαφῶν του καὶ στὰ ἔγγραφα τῆς Ἑταιρείας, τῶν περισσώτερων ἀπὸ τὰ ὅποια ἦταν καὶ ὁ συντάκτης.

Στὴν Ἱστορία τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας (σ. 266) ἔγινε λόγος γιὰ τὰ σχεδιάκια πού συνήθιζε νὰ φιλοτεχνεῖ ὁ Κουμανούδης κατὰ τὴ διάρκεια συνεδριάσεων, συνήθειά του ὅπως φαίνεται γνωστὴ στὸν κύκλο τῶν ἀρχαιολόγων. Πρὶν λίγα χρόνια δημοσιεύθηκε (Creta Antica, Cento anni di Archeologia Italiana, ἔκδ. Ἱταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, 1984, 266, εἰκ. 513) τὸ περιεχόμενο δελταρίου πού εἶχε στείλει ὁ Κουμανούδης στὸν Ἰταλὸ F. Halbherr τὸ 1884. Στολίζεται μετὰ ἐννιά κε-

φάλια-πορτραϊτα και τὸ ἀφιερωματικὸ κείμενο:

*Ἡθέλησας, κυρ Halbherr, εἰς ἐνθύμησιν
τῶν συνεντεύξεών σου μετ' ἐμοῦ τινα
νὰ ἔχῃς τῆς χειρός μου σχεδιάσματα
ἐξ ὅσων ἀδεξίως, ἐνῶ ὀμιλῶ,
ἐπὶ τοῦ χάρτου καταστρώνω σωρηδόν.
Ἴδου λοιπόν, ὦ φίλε, καὶ ὑγίαινε.*

Στέφανος Α. Κουμανούδης. 1884

Ἄλλο κείμενο τοῦ Κουμανούδη, σημαντικό, εἶναι ἡ διαθήκη του ποὺ δημοσιεύθηκε φωτογραφικὰ στὸν κατάλογο ἔκθεσης ἐνθυμημάτων τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν γιὰ τὰ 150 χρόνια του (σ. 135). Ἡ διαθήκη, συντομώτατη, ἀφορᾷ τὴν τελετὴ τῆς κηδείας του καὶ τὴ χορήγηση μικρῶν ποσῶν σὲ ἰδρύματα. Χρονολογεῖται στὶς 9 Ἀπριλίου τοῦ 1893 μὲ προσθήκη ὕστερη «καὶ τῇ 22 Σεπτ. 97». Ὄταν συντάχθηκε, ὁ Κουμανούδης ἦταν 75 χρονῶν, ἀρκετὰ μεγάλος γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει ἓνα τέτοιο θέμα. Ἡ ὕστερη προσθήκη, 4 χρόνια ἀργότερα καὶ 2 χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του, δείχνει ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου τὸν ἀπασχολοῦσε:

Διαθήκη μου

Τῇ 9 Ἀπριλίου 1893 καὶ τῇ 22 Σεπτ. 97 τάδε παραγγέλλω εἰς τὰ τέκνα μου νὰ τηρήσουν ἀπαραβάτως εἰς τὴν θανάμ μου.

1. Νὰ μὴ δεχθοῦν νὰ κηδευθῶ δημοσίᾳ δαπάνῃ ἢ τοῦ Πανεπιστημίου, ἢ τυχόν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

2. Νὰ μὴ φανῇ ὄχημα κηδείας δημόσιον ἢ ἄλλοιον, ἀλλὰ πεζοὶ αὐτοθέλητοι ἢ μισθωτοὶ νὰ μὲ βαστάσουν ἕως τὸ νεκροταφεῖον.

3. Νὰ μὴ συγχωρήσουν μουσικὴν στρατιωτικὴν ἢ δεῖξιν παρασήμων ἢ στεφάνων ἐπιφόρησιν κττ.

4. Νὰ μὴ ἱερουργήσῃ ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ μόνον εἰς ἡ δύο ἐφημέριοι καὶ διάκονος τοῦ ναοῦ τῆς ἐνορίας μου.

5. Νὰ μὴ ἐκφωνηθῇ ἐν τῷ ναῷ ἐπικήδειος λόγος, ἀλλ' ἂν τις θελήσῃ ἀπαράκλητος νὰ βάλῃ λόγον, ἕνας δὲ μόνον ἐν τῷ νεκροταφείῳ, οὐχὶ δύο, ἅς ἐπιτραπῇ τοῦτο.

6. Παρακαλῶ τὰ τέκνα μου νὰ δώσουν κληροδοτήματα μου μικρὰ πέντε τὰ ἐξῆς:

δραχμὰς ἑκατὸν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

» » εἰς τὸ Νοσοκομεῖον Ἐλπίδος τὸ ἐν Ἀθήναις

» » εἰς τὸ Πτωχοκομεῖον τὸ ἐν Ἀθήναις

» » εἰς τὴν Ἀρχαιολ. Ἐταιρίαν ἐν Ἀθήναις

» » εἰς τὸ σχολεῖον Ἀδριανουπόλεως τὸ Ἑλληνικόν.

Παρακαλῶ τέλος τὰ τέκνα μου νὰ εἶναι εὐσεβῆ πρὸς τὸν θεὸν καὶ ν' ἀγαπῶσι τὴν πατρίδα ἡμῶν Ἑλλάδα καὶ νὰ πείθωνται εἰς τοὺς νόμους τοὺς κειμένους. Στέφανος Ἀθ. Κουμανούδης.

Μαζὶ μὲ τὴ διαθήκη δημοσιεύθηκε (ὄ.π.) καὶ σχεδιάσμα τοῦ ἴδιου τοῦ Κουμανούδη τῆς στήλης τοῦ τάφου του, στὸ ὁποῖο καὶ βασίστηκαν τὰ παιδιὰ του γιὰ τὴν κατασκευὴ αὐτῆς ποὺ εἶναι ἰδρυμένη στὸ Ἀ' Νεκροταφεῖο (Ἱστορία τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας, 271).

Στὸν κατάλογο τοῦ Πανεπιστημίου εἶναι ἐπίσης δημοσιευμένη καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Ὄθωνος, χρονολογημένη στὶς 19 Αὐγούστου 1846, ἀπευθυνόμενη στὸν Κωλέττη προφανῶς. Στὴν ἐπιστολὴ ὁ βασιλεὺς ἐκφράζει τοὺς ἐνδοιασμούς του σχετικὰ μὲ τὸν διορισμὸ τοῦ Κουμανούδη ὡς ἔκτακτου καθηγητῆ τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας καὶ ἀντιπροτείνει τὸν Εὐθύμιο Καστόρη γιὰ τὴν ἴδια θέση. Ὑποδεικνύει μάλιστα καὶ τὴν ἐπιτροπὴ ποὺ θὰ ἔκρινε καὶ τῶν δυὸ τίς ἰκανότητες.

Γνωστὴ εἶναι ἡ ἐκτίμησις τοῦ Κωλέττη πρὸς τὸν Κουμανούδη, ποὺ ὡς ἀποτέλεσμα εἶχε τὸν διορισμὸ τοῦ τελευταίου ὡς ἔκτακτου καθηγητῆ στὸ Πανεπιστήμιον στὶς 5 Σεπτεμβρίου 1846.

Πρόδρομοι και μιμητές τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Στὸ προηγούμενο τεῦχος τοῦ Δελτίου ἔγινε λόγος γιὰ τὶς πρῶτες προσπάθειες φύλαξης σὲ μουσεῖο ἀπὸ τὶς κυβερνητικὲς ὑπηρεσίες τῶν ἀρχαίων τῆς Ἀθήνας. Καὶ οἱ πολίτες ὅμως ὡς ἄτομα δὲν ἔμεναν ἀδιάφοροι βλέποντας τὴ φθορὰ τῶν ἀρχαίων καὶ ἔκαμαν κατὰ καιροὺς ἀποπειρες σύστασης ἑταιρειῶν ἢ σωματείων γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό. Μόνη ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ὅμως, προικισμένη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὴ συνδρομὴ ἐμπνευσμένων προσώπων, μπόρεσε νὰ ἐπιβιώσει, ἐνῶ οἱ ἄλλες προσπάθειες δὲν τελεσφόρησαν.

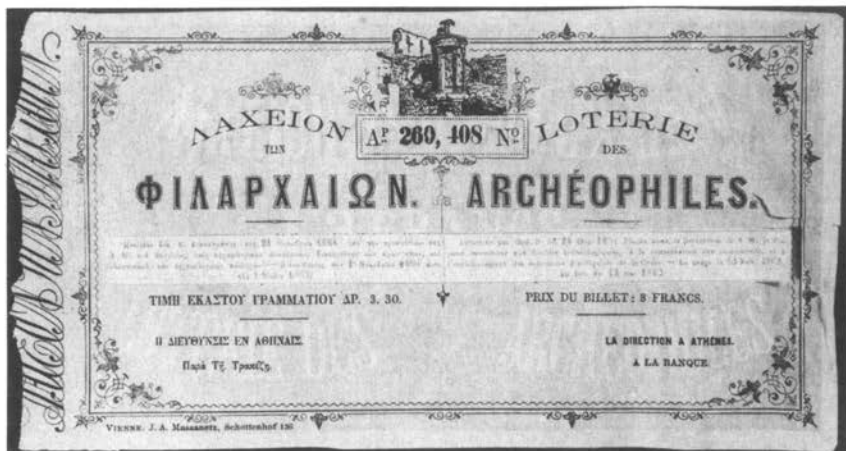
Ἦδη τὸ 1832 ὁ Θεΐρσιος, ὅπως διηγεῖται ὁ Γεώργιος Ψύλλας (Ἀπομνημονεύματα τοῦ βίου μου, Ἀθήναι 1974, 200 κέ.), προέτρεψε τὸν Κλεάνθη καὶ τὸν Schaubert νὰ ιδρῦσουν στὴν Ἀθήνα «ἐταιρείαν ἀρχαιολογικὴν πρὸς συντήρησιν τῶν ἀρχαίων τῆς πόλεως λειψάνων». Ἐγινε ἡ πρώτη συνέλευση τῶν ιδρυτικῶν μελῶν, ποὺ ὅμως κατέληξε σὲ διχογνωμίες καὶ ξυλοδαρμούς! Κύρια ἀντίρρηση γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς ἑταιρείας ἦταν ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι «δὲν δεχόμεθα τοιαύτην ἑταιρείαν ξένων, οἱ ὅποιοι θέλουν καταστρέφει τὰς οἰκίας καὶ ἰδιοκτησίας μας πρὸς ἀνακάλυψιν ἀρχαιοτήτων».

Τὴν ἐπόμενη χρονιὰ 1833 συστήθηκε στὴν Ἀθήνα, κατὰ τὴ διήγηση τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ (ΑΕ 1837, 8), «Φιλαρχαϊκὴ τις ἑταιρεία», μὲ τὰ λίγα χρήματα τῆς ὁποίας ἔγιναν ἀνασκαφικὲς ἔρευνες γύρω ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα. Οἱ ἀνασκαφὲς ἄρχισαν στὶς 10/22 Ἀπριλίου τῆς ἴδιας χρονιᾶς. Γιὰ τὴν ἴδια, ὅπως φαίνεται, ἑταιρεία κάνει λόγο ὁ Παναγιώτης Εὐστρατιάδης σὲ ἀνέκδοτη ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας: «Ἀπριλ. 1833 π.487. Ὁ Πιττάκης (δὲν ἦτο ἀκόμη συνεργάτης) ἀναγγέλλει ἐξ Ἀθηνῶν ὅτι φιλόρχαιοί τινες καταβαλόντες ἀνέσκαψαν περὶ τὸν Παρθενῶνα καὶ εὔρον ἓν ἵπποκένταυρον καὶ 5 ἀνάγλυφα ἐκ τῆς ζωφόρου καὶ 3 ἐπιγραφὰς ὧν ἡ μία μεγίστη», πληροφορία τὴν ὁποία παρέχει καὶ ὁ Ross, Arch. Auf. I, 1833, 5 καὶ ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα ὁ Πέτρος Περβάνογλου (Φιλίστωρ 3, 1862, 143).

Ἀπὸ τὸ 1837 ὡς τὸ 1854 ἡ Ἑταιρεία ἦταν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία, τὸ μόνον ἴδρυμα προστασίας τῶν ἀρχαίων. Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1858 ὁ Στέφανος Κουμανούδης, βλέποντας ὅτι ἡ Ἑταιρεία ἔχει στὴν πραγματικότητα παύσει νὰ ὑφίσταται, ἀποπειρᾶται νὰ τὴν ἀντικαταστήσει μὲ τὴν ἴδρυση «ἐταιρείας ἐχούσης σκοπὸν τὴν σύστασιν μουσείου ἀρχαιολογικοῦ». Μὲ τὴν ἡμερήσια εἰσφορὰ ἐνὸς λεπτοῦ συγκεντρώθηκαν 22,84 δραχμὲς, οἱ ὁποῖες δαπανήθηκαν σὲ ἀγορὰ ἀρχαίων. Ἡ νέα ἑταιρεία διαλύθηκε, γιὰ τὸ ὅπουργὸς Χ. Χριστόπουλος ἀνασύστησε, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1858, τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑ-

ταιρεία καταργώντας τον Όργανισμό του 1848 και θέτοντας σέ ισχύ εκείνο του 1837.

Τò 1862 ιδρύθηκε από τον Γεώργιο Σταύρου, τον Άλεξάνδρο Ρίζο Ραγκαβή και άλλους ή Έπιτροπή τῶν Φιλαρχαίων, με σκοπό τήν εκτέλεση ανασκαφῶν. Ἡ Έπιτροπή συγκέντρωσε αρκετά χρήματα από τήν έκδοση του «Λαχείου τῶν Φιλαρχαίων», δὲν πρόκοψε ὅμως ὡς

πρὸς τήν πραγματοποίηση του σκοπού της και τὸ 1869 διαλύθηκε. Ἡ περιουσία της προσφέρθηκε στήν Ἀρχαιολογική Ἐταιρεία (Ἱστορία τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας, 46-47).

Σήμερα οἱ ιδιωτικές εταιρείες και τὰ σωματεῖα πού ἐπιδιώκουν σκοπούς παρόμοιους με αὐτούς τῆς Ἐταιρείας εἶναι πολλές στήν Ἑλλάδα. Μερικές μάλιστα ἔχουν και σημαντική δράση, τῆς ὁποίας ὅμως ἡ περιγραφή ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ σημειώματος τούτου.

B.X.Π.

